

*Др Дејан Матић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу*

*УДК: 342.4(497.1):340.12
DOI: 10.46793/zbVU21.045M*

ТЕОРИЈСКОПРАВНИ ПОГЛЕД НА ВИДОВДАНСКИ УСТАВ

Резиме

У раду се разматра Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца познатији под именом Видовдански устав. Због бројних контроверзи које су пратиле дати уставни текст приликом његовог стварања и целокупног животног века, овај устав представља најзначајнију тачку преламања вишедеценијских расправа о унитарној и сложеној држави, адекватној политичкој организацији вишенационалних држава, те правном континуитету, односно, дисконтинуитету државно-правног поретка. Како су ова питања готово увек актуелна у српском друштву, потреба за још једним критичким освртом на наведени уставни текст како би се изнова утврдиле и ваљано разумеле појке Видовданског устава, постаје несумњива.

Кључне речи: *унитаризам, монархизам, парламентаризам, југословенство, устав.*

Ове године се навршава сто година од доношења првог југословенског устава, односно, Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, познатијег под именом Видовдански устав. Већ и ова, помало прозаична чињеница, може бити сасвим довољан разлог за упуштање у поновно разматрање наведеног уставног текста. Па ипак, довољан разлог, готово по правилу, изузетно ретко представља и најбољи разлог за упуштање у научну анализу. Да је то тако, најбоље сведочи знатан број радова које су наши правни посленици посветили управо Видовданском уставу. Штавише, поприлично је тешко наћи уставни текст у нас који је био предмет опсежније и озбиљније анализе наше правне науке од Видовданског устава. Разлог за ово лежи у објективном политичком, па и, у извесном смислу, ширем друштвеном утицају који је овај уставни текст релативно кратког животног века имао на судбину, не само државно-правног поретка који је конституисао, већ и на државно-правне поретке који су након њега уследили. Услед бројних контроверзи које пратиле дати уставни текст приликом његовог стварања и целокупног животног века, Видовдански устав представља најзначајнију тачку преламања вишедеценијских расправа о унитарној и сложеној држави, адекватној политичкој организацији вишенационалних држава, те правном континуитету, односно,

дисконтинуитету државно-правног поретка. Имајући у виду да су ова питања, на несрећу, готово увек актуелна у нашем друштву, потреба за још једним критичким освртом на наведени уставни текст, како би се изнова утврдиле и ваљано разумеле поуке Видовданског устава, постаје несумњива. Управо из тог разлога, овај рад је посвећен таквом критичком разматрању.

Вијугави развојни пут српске државе, а самим тим, у извесном смислу и српске уставности, обележен је и, истовремено, обележио је читав низ значајних правних аката, истинских камена међаша нашег права. Ваља напоменути, управо овде, на самом почетку, да, условно говорећи наравно, можемо јасно разликовати укупно три фазе у развоју српске државности, а самим тим и српске уставности. Почети дуготрајне историје српске државности и уставности, условно речено, сежу још у време зачетака самосталне српске државе, око десетог века, настављају се током периода династије Немањића, достижући свој оновремени врхунац у време Душановог царства. Потоњи нестанак самосталне српске државе, симболично обележен поразом у косовском боју представља уједно, по природи ствари и окончање прве фазе наше уставности. Деветнаести век представља време поновног обнављања српске државности и уставности, стварања модерног српског друштва и државе и период у коме настају неки од најзначајнијих уставноправних текстова у нас. Настанак прве југословенске државе означава истовремени престанак, како друге фазе развоја српске уставности, тако и настанак југословенске уставности, која ће, кроз различите видове своје бурне егзистенције, потрајати све до почетка овог века и још једног обнављања самосталне српске државе, узрокованог коначном пропашћу југословенске идеје и државе, те последичним настанком треће фазе у развоју српске уставности¹. Управо назначена друга фаза развоја представља период у коме се, без много труда, може наћи највећи број уставних текстова који су јасно обележили будуће правце развоја модерне српске државе постављајући постепено темеље модерне српске уставности. Ваља само кратко поменути Сретењски устав из 1835. године, затим такозвани Турски устав из 1838, године, Намеснички устав из 1869. године, Радикалски устав из 1888. године, као и Устав Краљевине Србије из 1903. године који представља поновљени и делимично измењени устав из 1888. године. Сви ови правни акти представљају израз и резултат друштвених стварности у којима су настајали, али су истовремено представљали и, у већој или мањој мери, наравно, снажан ауторитет у обликовању будућих токова друштва у коме су и настали. Овај наведени, готово непрекинути низ српских уставних текстова окончан је

¹ Наравно, сасвим се легитимно и аргументовано може заговарати став о југословенској уставности као посебној развојној фази српске уставности, но таква тема и последична разматрања проистекла из ње захтевају, сасвим извесно, озбиљну и самосталну анализу посвећену искључиво том питању.

уставом који се може (иако истини за вољу не представља, у формалном смислу, Устав државе Србије) назвати последњим српским и првим југословенским уставом. Реч је о Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године познатијим под именом Видовдански устав. Настао као израз дотадашње српске уставноправне традиције, о чему, између осталог, сасвим јасно сведочи и његово име под којим је познат, Видовдански устав представља несумњив резултат српског уставноправног прегалаштва, те последично, условно речено, припада српској уставности. Но, овим уставом је, у државноправном смислу, успостављен нови државноправни поредак, односно, нова држава и нови правни систем, те је стога сасвим оправдано говорити о Видовданском уставу као првом југословенском уставу, односно, као уставном тексту којим започиње фаза југословенске уставности. Попут раније набројаних српских устава и Видовдански устав представља израз друштвених околности у којима је настао, односно резултат прегалаштва оних стваралачких сила које у једном друштву имају довољно друштвене, политичке и економске моћи да покушају да обликују будућа времена која су пред друштвом у целини, стварањем највишег правно-политичког акта. Но, за разлику од претходних српских устава који су снагом сопственог ауторитета, као и ваљано осмишљеним решењима успели да, у већој или мањој мери, државу и друштво усмере у правцу просперитеног развоја и напретка, постепено проширујући корпус људских и политичких права и слобода, претварајући Србију у друштво слободних грађана, Видовдански устав није успео да оствари иоле сличан друштвени утицај. Густе слојеви историје, бременити тешким и мукотрпним догађајима који прекривају наведени уставни текст чине да он изгледа још удаљенији од нас него што је то један век који је управо протекао од његовог доношења. Имајући у виду изречено, тешко је а не запитати се да ли наведени уставни текст уопште ваља изнова разматрати и анализирати са становишта научне дисциплине која нема искључиво историјски карактер, при чему стогодишњица од доношења наведеног устава пружа само zgodnu прилику да се присетимо једног давног, не тако успешног акта из наше правне прошлости? Одговор на ово питање, бар како се аутору ових редова чини, неизбежно мора бити позитиван. Упркос својој релативној неуспешности, Видовдански устав заслужује нарочиту пажњу правне науке будући да и данас представља, бар на просторима на којима је важио, кључну тачку за суштинско разумевање неких од најважнијих теоријскоправних питања. Иронија судбине је да управо Видовдански устав представља акт који нам једини у потпуности може указати на праву природу па и значај свих државних облика без изузетка, као и на питање односа државе као друштвене организације и државе као друштвене заједнице, упркос томе што је држава коју је конституисао нестала у вихору историје, а он сам није остварио било какав институционални континуитет. Успешна уставна реализација облика владавине, облика политичког поретка, облика државног уређења, као и облика државне власти напросто, како се чини, није ни на који начин могућа, уколико

се решења предвиђена Видовданским уставом не подвргну ваљаној теоријскоправној критичкој анализи.

Иако се наша правна наука поприлично бавила наведеним уставним текстом, а одељци о Видовданском уставу у српским уџбеницима још увек представљају обавезну грађу коју студенти изучавају у оквиру предметних дисциплина посвећених уставном праву и српској правној историји², изгледа, како се бар чини, да је број теоријскоправних анализа посвећен датом акту, релативно мали. Овај став, наравно, има релативан карактер, будући да његове основе почивају на схватању Теорије права као опште, уопштавајуће правне науке, односно, као научне дисциплине чији искази имају највиши степен општости који је остварен применом метода генерализујуће апстракције, те сходно томе, једине која може право у потпуности сазнавати, односно, проучавати у свој његовој комплексности те свим последичним видовима његове егзистенције.³ Сасвим је јасно да овакав приступ у великој мери редукује број научних радова чија се разматрања без много сумње могу означити као теоријскоправна. Једна од таквих критичких анализа која се, без икакве сумње, може недвосмислено означити као теоријскоправна, потиче из пера великана наше правне мисли и једног од најбољих правних писаца која је наша правна наука изнедрила, Слободана Јовановића. Реч је наравно, о његовом чувеном делу Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1924. године⁴. Управо у овом делу, односно, у оквиру прве од укупно две целине од којих се састоји наведени рад, Слободан Јовановић, разматрајући најсложенија питања настанка и нестанка државе и права те њихове суштинске природе, дубином своје анализе, елегантним изношењем правне аргументације и логички беспрекорним резонавањем, сасвим јасно и недвосмислено показује да припада најбољим теоретичарима права које је правна наука имала, не само у нас, већ и у светским оквирима. Управо из тог разлога, промишљањима Слободана Јовановића о Видовданском уставу ће бити указана знатна пажња.

Околности које су претходиле стварању Видовданског устава, као и догађаји који су обележили његово доношење несумњиво су указали на све, изузетно бројне, а како се на крају показало и несавладиве, противречности које су обележиле, како сам уставни текст у питању, тако и државу коју је он

² Видети Р. Кузмановић, Уставно право. Теоријски и историјски дио, Универзитетска књига, Бања Лука, 1995, стр. 133–140; Р. Марковић, Уставно право и политичке институције, Службени гласник, Београд, 1998, стр. 121–139; С. Орловић, Уставно право, Правни факултет, Нови Сад, 2018, стр. 23; М. Павловић, Српска правна историја, Надежда Павловић, Крагујевац, 2005, стр. 665–701; В. Петров, М. Станковић, Уставно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2019, стр. 130–137.

³ Видети Р. Лукић, Појам теорије права, у Зборник за теорију права, Свеска I, САНУ, Београд, 1978, стр. 11.

⁴ С. Јовановић, Уставно Право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.

конституисао. Наиме, сам чин настанка нове државе исказан разменом одговарајућих писаних, али неподударних изјава учесника, сасвим јасно је указао на, у најмању руку, проблематичне темеље и неизвесну будућност нове државе која је требала да коначно уједини троимени народ у једну слободну и самосталну државу. Ваља приметити да се мањкавост оваквог начина стварања нове државе сасвим јасно читавао у томе што су у њему учествовали субјекти сумњивог легитимитета и легалитета, као и у чињеници да је регент Александар одговором на писану изјаву Народног већа заправо извршио државни удар са становишта, у том тренутку важећег, права Србије, односно, Устава Краљевине Србије из 1903. године⁵. Поред тога, догађаји који су уследили сасвим јасно су указивали на више него климаве темеље будуће државне заједнице. Наиме, Изборним законом од 3. септембра 1920. године, на основу кога су одржани избори за Уставотворну скупштину, прописано је не само да краљ може да распусти скупштину, већ и да привремени пословник за Уставотворну скупштину прописује краљ својом уредбом, те да он има за дату скупштину обавезну снагу све док га она сама формално не измени. Поред тога, сам привремени пословник, објављен 8. децембра исте године предвиђао је обавезу посланика Уставотворне скупштине да пре отпочињања посланичке дужности положи заклетву краљу⁶. Сасвим је јасно да овакве одредбе у потпуности негирају било какву сувереност Уставотворне скупштине, истовремено несумњиво указујући на краља као највиши државни орган, будући да не само да истичу његову могућност да, не само укине оно што би, теоретски бар, ваљало да буде највиши, суверени, дакле, правно неограничени државни орган, већ и прописују обавезу сваког појединачног посланика да изричито, путем заклетве, призна суверену власт краља. Ово би практично јасно указивало да држава коју нови, још увек непостојећи уставни текст треба да конституише, заправо представља, не нову државу, већ проширену Краљевину Србију, истовремено негирајући равноправност Уставотворне скупштине са краљем која, по природи ствари, чини суштину уставне монархије. На овај начин, краљевска власт бива установљена не на уставноправним, већ историјско-династичким основама⁷. Разматрајући питање државно-правног, односно правног (дис)континуитета дотадашње српске државе и новоформиране државе, Слободан Јовановић заузима став да новоформирана држава Срба, Хрвата и Словенаца, са становишта међународног права представља стару државу, будући да у до тада постојећем систему међународних уговора краљевине Србије није дошло до било каквог прекида, док са становишта уставног права наведена државна творевина

⁵ Видети знатно више о овоме у М. Павловић, Српска правна историја, Надежда Павловић, Крагујевац, 2005, стр. 628.

⁶ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 52-53.

⁷ Видети Павловић, М., *нав. дело*, стр. 652.

представља потпуни дисконтинуитет са дотадашњим уставним стањем краљевине Србије, те сходно томе представља потпуно нову државу⁸. Имајући то у виду, у извесној мери изненађује његово оклевање да заузме изричит став о питању спора око суверености Уставотворне скупштине. Иако наводи могућност заговарања чак четири различита приступа датом проблематичном питању, он ни једног тренутка не усваја нити једну од изнетих могућности, нити пак покушава да укаже на свој евентуално различит став о наведеној проблематици⁹. Поред тога, на овом месту, ваља приметити да је наведеним Пословником прописана апсолутна већина (половина од укупног броја лица која чине државни орган плус један), као довољна за доношење пуноважне одлуке, односно, за доношење устава. Имајући у виду да је реч о већини предвиђеној за доношење највишег и најважнијег правно-политичког акта у свакој држави, а нарочито у држави која је већ на самом почетку оптерећена бројним противуречностима, као и националним, верским и културним разликама, тешко је а не приметити да апсолутна већина не представља најсрећније решење. Квалификована већина (а то је свака она која је већа од апсолутне), свакако обезбеђује знатнији легитимитет одлукама донетим у тако важном телу. Наравно, ваља приметити и то да захтеви за квалификованом већином аргументовани помињањем принципа Крфске декларације ни на који начин не могу бити утемељени уколико се истовремено истичу и примедбе суверености Уставотворне скупштине. Уставотворна скупштина је или суверена или пак то није. У првом случају, позивање на било какве одлуке донете пре првог састанка те скупштине немају било какав значај, будући да је скупштина у питању суверен државни орган, те је последично било какве раније одлуке ни на који начин не обавезују. У другом случају, аргументација заснована на ранијим одлукама постаје сасвим ваљана, но онда заклетва краљу, као ни његова могућност распуштања Уставотворне скупштине, сами по себи нити могу, нити пак смеју да представљају било какав проблем. Питање врсте већине потребне за доношење било каквог правног акта, а нарочито уставноправног, има још једну последицу чији се значај највише види управо у периоду након што је акт створен, у време његове примене. Сложеност процедуре доношења сваког акта одређује не само његову правну снагу, већ добрим делом и реални ауторитет правног акта у свакодневном животу, као и легитимност самог акта и решења која садржи. Имајући у виду да је Видовдански устав усвојен већином која није квалификована, као и да је усвојен скоро па искључиво гласовима српских политичких партија, при чему су се посланици хрватских и словеначких партија уздржали од гласања¹⁰, постаје готово немогуће а не указати на очигледан недостатак процедуралног

⁸ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 51.

⁹ *Исто*, стр. 57.

¹⁰ *Исто*, стр. 70-71.

легитимитета наведеног уставног текста, који се последично, будући да је реч о највишем правном акту, пренео на новостворени државно-правни поредак у целини. Аргумент о искључиво политичкој, а не и правној важности овог проблема¹¹ ни на који начин не може бити ваљан, будући да би његова доследна примена нужно довела до потпуног обесмишљавања не само начела хијерархије у држави и праву, те апсолутне немогућности одређивања правне снаге било ког акта, већ и до тога да се државно-правни поредак сведе искључиво на силу, односно, апарат насиља, обесмишљавајући било какву правну државу или пак владавину права. Чак није нужно ни нарочито истицати непоредиву и изузетну штетност доношења највишег правног акта и последичног формалног стварања нове, суштински непоредиво вишенационалне државе, већинским гласовима само једне од укупно три званично признате националне заједнице које се уједињују у нову државну заједницу. Сасвим је јасно да горе описани начин на који је усвојен Видовдански устав нанео трајну и непоправљиву штету, како самом највишем правном акту, тако и држави која је њиме формално конституисана. Овај почетни недостатак легитимитета ће, према мишљењу аутора ових редова, новонасталу државу, попут каквог тумора, пратити током њеног целокупног постојања, узрокујући, између осталог и њен трагичан крај.

Управо питање доношења самог устава, као и догађаји који су му претходили можда на најбољи начин одражава однос између два вида егзистенције сваке државе, као друштвене организације са једне стране и као друштвене заједнице, са друге стране, истовремено указујући на нужност кохезивних елемената карактеристичних искључиво у друштвеним заједницама. Одвећ често смо склони да државу поистоветимо са монополом физичког насиља, а право (макар и само позитивно) схватимо искључиво као скуп норми заштићених истим тим апаратом физичке принуде, заборављајући да ни једна организација по себи, ма колико била заснована на чврстим хијерархиским односима и ма коликом силом располагала, не може дуготрајно да опстане уколико истовремено није оплемењена и понешто финијим и деликатнијим елементима карактеристичним за друштвене заједнице. Заједничка историја и традиција, култура, економска повезаност и специфичан осећај блискости и поверења карактеристичан за повезаност припадника друштвених заједница, свакој државној организацији, без изузетка, обезбеђује стабилност, јединство и дуготрајност знатно више него и најпотпунији монопол над апаратом за насиље. Да држава конституисана Видовданским уставом није била благословена наведеним елементима сасвим је јасно већ и летимичним читањем његовог текста. Наиме, већ на самом почетку, у прва три члана, Уставом је прописан назив државе, државни знаци као и службени

¹¹ Исто, стр. 49-50.

језик¹². Сви ови елементи, како то и сам Слободан Јовановић истиче¹³ јасно истичу концепт троименог народа, али парадоксално, заправо знатно више истичу различитост него повезаност три националне групе које и поред тежње за заједничком државом, подједнако, ако не и више, желе да сачувају сопствену индивидуалност и посебност и то у таквој мери, да нису способне да постигну сагласност о заједничком народном имену. Ово је најочљивије управо приликом одређивања службеног језика као српско-хрватско-словеначког који није постојао чак ни у тренутку доношења Видовданског устава, а свакако ни потом тога настао. Овакво решење је, према речима Слободана Јовановића, усвојено како би се сачувало народно јединство које се тешко слаже са двојством језика¹⁴. Тешко је а не указати на сасвим очигледну чињеницу да о народном јединству и могућности његовог очувања знатно боље сведочи неспособност уставотвораца да се договоре о јединственом имену нове државе од било које компромисне одредбе новог устава посвећене језику.

Видовданским уставом успостављена је, како је то првим чланом и прописано, уставна, парламентарна и наследна монархија¹⁵. Но, како то и сам Слободан Јовановић примећује¹⁶, уставни текст сугерише да наведени уставни текст представља напредак са становишта парламентаризма у односу на ранији Устав Краљевине Србије из 1903. године будући да у њему, за разлику од Видовданског устава, није било ни помена о парламентаризму, што напросто није био случај, обзиром да је парламентарни режим предвиђен новим уставом, садржао иста ограничења као и његов, условно речено, претходник. Овим уставним текстом успостављен је такозвани дуалистички парламентаризам у коме министарски кабинет, односно, влада, одговара како монарху, тако и представничком телу, при чему је у случају Видовданског устава одговорност владе парламенту била, мање више номиналног карактера, док је влада стварно одговарала за свој рад једино краљу. Овакав тип парламентаризма познат је и под називом орлеански парламентаризам, будући да је крајем прве половине деветнаестог века био примењиван у Француској за време владавине орлеанске гране Бурбонске династије¹⁷. Усвајање оваквог анахроног решења имало је за циљ да краљу додатно потчини владу иако је он већ имао повлашћен уставни положај и располагао знатним овлашћењима. Па тако, монарх је према одредбама датог устава расписивао изборе, сазивао, отварао и закључивао рад

¹² Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Одељак I, Члан 1, став 2; Члан 2. и Члан 3., доступно на адреси [Arhiv Jugoslavije - Vidovdanski ustav, 28. jun 1921. \(arhivju.gov.rs\)](http://arhivju.gov.rs)

¹³ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 89-91.

¹⁴ *Исто*, стр.91.

¹⁵ Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Одељак I, Члан 1.

¹⁶ С. Јовановић, *нав. дело*, стр. 91-93.

¹⁷ Видети М. Пилиповић, Рационализовани парламентаризам – извршна власт у СР Њемачкој, Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, 1(35), Правни факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2013, стр. 139.

Скупштине, са правом да је распусти. Поред тога, краљ је доносио законе заједно са Скупштином и поседовао право законодавне иницијативе, као и право апсолутног вета. Проглашавао је законе које је доносио парламент. Такође, имао је право амнестије и помиловања. Био је врховни заповедник војске и заступао је земљу у међународним односима. Краљева личност је била неприкосновена, неодговорна и, за разлику од других грађана, сматрала се пунолетном са 18 година живота¹⁸. Иако је, истини за вољу Видовданским уставом прокламовано начело поделе власти¹⁹, при чему краљ ипак изричито није одређен као носилац целокупне државне власти, односно, као државни поглавар, а органи који ће бити носиоци сваке од три основне функције државне власти јасно назначени, монарх представља према овом уставном тексту несумњив врховни орган, будући да не постоји ни један акт државне власти који се не би, на овај или онај начин, на крају заснивао на његовом ауторитету²⁰.

Једно од кључних и најосетљивијих питања које је изазвало и најбурније реакције и расправе, како током доношења Видовданског устава, тако и након његовог доношења, јесте питање облика државног уређења. Наиме, како то Слободан Јовановић истиче, српски представници су регулисање овог питања сматрали кључним за обезбеђење будућег државног јединства и стабилности нове државне заједнице²¹. Наиме, они су, према Јовановићевим речима, сматрали да се народно јединство троименог народа може обезбедити искључиво државним јединством и то схваћеним у смислу унитарне и централизоване државе, при чему све до тада постојеће историјске покрајине морају бити уништене будући да, услед још увек младе државне идеје у новој држави, представљају неизбежна огњишта сепаратизма²². Тежећи за државним јединством које, према њиховом схватању, није ништа друго до израз народног јединства, заговорници оваквог схватања као да су били слепи за околности које су им сасвим јасно указивале да народног јединства, бар онаквог каквог су га они прижељкивали, напосто још увек нема, те да би његовом потенцијалном стварању, имајући у виду постојећу националну хетерогеност, можда више одговарао какав облик сложене државе уместо прсте коју су заговарали. Но истини за вољу, овакво резонување заиста представља класичан пример накнадне памети и, у извесној мери, помало некоректно мерење тадашњим уставотворцима одсуство натприродне далековидости. Унитаризам се заиста може сасвим ваљано бранити и одбранити уставноправним аргументима заснованим на ставу о простој националној држави као најбољој

¹⁸ С. Јовановић, *нав.дело*, стр. 397-420.

¹⁹ Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Одељак IV, Члан 45, Члан 46, Члан 47, Члан 48.

²⁰ С. Јовановић, *нав.дело*, стр. 398.

²¹ *Исто*, стр. 94-98.

²² *Исто*.

брани сепаратистичким тежњама. Одговарајућа уставна јемства која имају за циљ да обезбеде поштовање разлика троименог народа оличених у вери, имену и језику, као и парламентаризам и самоуправа могу представљати сасвим довољну брану било каквој мајоризацији или тиранији и спречавају доминантан положај било које националне групе²³. Но, изразита централизација и недостатак истинских облика самоуправе коју је Видовдански устав предвидео се ни на који начин није могла оправдати као било какав ваљан допринос стварању и очувању ни народног, а ни последичног државног јединства.

Ваља напоменути и то да је Видовдански устав наш први устав који поред низа људских и политичких права прописује и читав корпус социјалних и економских права. Према речима Слободана Јовановића, овај уставни текст уноси нове погледе оличене у схватању државе као социјалне и културне заједнице у којој највиши правни акт не може бити ограничен искључиво на правне и политичке прописе²⁴. Сходно томе, читав трећи одељак овог уставног текста посвећен је управо социјалним и економским правима и слободама. Овај део Видовданског устава сачињен је по угледу на чувени Вајмарски устав који сличне социјалне и економске одредбе прописује у члановима 151-165²⁵. Овакав приступ наших уставотвораца представља за оно време више него ретку појаву те несумњиво представља светлу тачку Видовданског устава. Но ипак ваља, зарад истине, истаћи и то да природа социјалних и економских права, по правилу онемогућава њихову непосредну примену на основу самог уставног текста већ по правилу захтева извесно прилагођавање и разраду путем законских аката како би ова права могла бити и остваривана. Уосталом, на ово указује и сам Слободан Јовановић²⁶. На жалост, друштвена пракса у новоствореној држави је готово сва ова уставним текстом прокламована права у највећој мери апсолутно занемарила.

На основу свега до сада реченог, са приличном сигурношћу могуће је указати на поуке Видовданског устава које су и данас, један век од његовог доношења, на жалост подједнако актуелне, будући да питања унитаризма, централизације и начина организације политичког система једне вишенационалне државе и данас исувише често представљају неуралгичне тачке нашег друштвеног живота. Нема било какве сумње да наведени уставни акт представља потпуни израз противречности друштва које је требао да конституише, стварајући заузврат, сасвим неизбежно, нове противречности у новоствореном државно-правном поретку. Истовремено застарео и модеран,

²³ Исто, стр. 98.

²⁴ Исто, стр. 524.

²⁵ The Constitution of the German Reich, Chapter II: Fundamental Rights and Duties of Germans, Section V: Economic Life доступно на адреси Weimar constitution - Wikisource, the free online library.

²⁶ С. Јовановић, *нав.дело*, стр. 536.

либералан и конзервативан, унитаристичко-централистички а уједно посвећен обезбеђивању самоуправе, Видовдански устав није ни могао бити другачији него што јесте имајући у виду да му је задатак био да формира функционални државно-правни поредак, односно нову државну заједницу која, а то је протекло време несумњиво показало, од самог почетка напросто није почивала на друштвеном консензусу и стварној и искреној жељи за политичким заједништвом три слична, али и сасвим различита народа, Срба, Хрвата и Словенца. Притом не треба заборавити да концепт народног јединства уз поштовање идентитетских разлика, оличен у уставноправним решењима датог акта, никада није ни могао доследно и до краја да буде примењен будући да о признавању ових идентитетских посебности код других народа који су ушли у оквиру новостворене државе није било ни једне једине речи приликом његовог доношења. Најважнија поука коју овај уставни текст нама може данас да понуди, бар према мишљењу аутора ових редова, јесте сазнање да прави темељ сваког просперитетног и дуготрајног државно-правног поретка лежи, не у снази његове хијерархијске структуре исказане у апарату физичке принуде или пак концентracији политичке моћи или власти у његовим органима, већ у кохезивним елементима који карактеришу државу посматрану као друштвену заједницу, будући да јој управо они обезбеђују како легитимитет, тако и идејну основу без којих ни један државно-правни поредак не може заправо ни да настане или пак опстане. Време је несумњиво и брзо показало да идеја југословенства, односно, националног јединства троименог народа напросто не представља адекватну основу за стварање заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца. Разлог за то лежи у томе што она никада заправо није ни почивала на реалним, стварно постојећим друштвеним основама. Управо због тога је, како се чини, управо ова идеја и постала основни и главни генератор растурања новостворене државе. Сасвим је јасно да, када се све до сада речено узме у обзир, нимало не чуди чињеница да Видовдански устав представља готово школски пример номиналног устава, то јест, устава који се не остварује и не може да ухвати корак са стварним снагама које делују у друштву, те последично има кратак животни век. Знатно раније је, другим поводом, готово поетски, констатовано да и уставни „...како се каже, знају бити и лоши, али ми се чини, ни криви ни дужни. У коначном, друштвену одговорност за њих сноси њихов творац, али је заборавној мисли лакше свалити кривицу на оно што се лакше мења, а лакше је променити устав, него друштво“²⁷. Па ипак, истини за вољу, ово свакако није последица правничке неукости твораца Видовданског устава. Недостатак адекватне идејне основе као израза друштвене кохезије и консензуса о основним вредностима и циљевима државно-правног поретка, ни највештији правни писац не може да надомести. Видовдански устав са свим

²⁷ С. Ђорђевић, О уставу кроз причу, Гласник права, Год. IV, бр.3, Правни факултет, Крагујевац, 2013. стр. 84.

својим манама, а и понеком врлином, несумњиво представља уставни промашај, но он другачији напросто није ни могао бити. Управо због тога, можда и парадоксално, овај уставни текст има несумњив историјски значај те представља ваљан и трајан подстицај правним посленицима на константно истраживање свих контроверзи које су га окруживале и обележиле.

*Dejan Matić, Ph.D., Associate Professor,
Faculty of Law, University of Kragujevac*

THEORETICAL LEGAL VIEW OF THE VIDOVDAN CONSTITUTION

Summary

The paper discusses the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, better known as the Vidovdan Constitution. Due to numerous controversies that accompanied the given constitutional text during its creation and the entire lifespan, this constitution represents the most important point of breaking decades-long debates about a unitary and complex state, adequate political organization of multinational states, and legal continuity, ie discontinuity of state-legal order. As these issues are almost always current in Serbian society, the need for another critical review of the said constitutional text in order to re-establish and properly understand the lessons of the Vidovdan Constitution, becomes undoubted.

Keywords: unitarism, monarchism, parliamentarism, Yugoslavia, constitution.